
ALİ BİRİNCİ'YE SON CEVAP

*

M. Şükri Haniođlu*

Değerli Editör:

Değerli derginizin bir evvelki nüshasında yayınlanan kısa mektubuma, Sayın Ali Birinci'nin artık herkesin tanıdığı, kendine has uslûbuyla ve terbiye seviyesini yansıtarak kaleme aldığı cevap, yeni bir notun kaleme alınmasını zorunlu kılmıştır. Bunun neşrine yardımcı olmanızı istirham ediyorum.

Sayın Birinci'nin temel sorunu, bizatihi kendisinin de ifade ettiği gibi, bilmediği bir dilde yazılan bir eserde "meslek ahlâkı bakımından açık ver"ilmiş olduğunu tespit ve iddia etmesidir. Burada mesele bir kimsenin herhangi bir lisanı bilip bilmemesi değildir. Hiç kimse herhangi bir lisanı ya da lisanları bilmek zorunda değildir. Sayın Birinci'ye de "neden İngilizce bilmediği" yolunda bir eleştiri getirilmiş değildir. Burada tenkit edilen bir kimsenin okuyup anlayamayacağını bizzat kendisinin itiraf ettiği bir çalışmayı eleştirmesidir. Eđer bir lisanı bilmiyorsanız, o anlamadığınız dilde yazılan eserleri tenkit etmez, böylece de o tür çalışmaların bibliyografyalarında bir nizamnâmeye atıfta bulunulmasıyla, o metnin neşredilmesini karıştırmak benzeri durumlara düşmezsiniz. İşin daha da garibi İngilizce kitabıma ilişkin eleştirisine verdiğim cevaba karşı yazdığı yazıda Sayın Birinci yirmi ve yirmi beş sene önce yayınlanan çalışmalarına yönelik tenkitler dile getirmektedir. Bu da her halde eleştiri tarihinde bir ilkdir.

---

* Princeton Üniversitesi Yakın Dođu Çalışmaları Programı Direktörü.

Sayın Birinci'nin ikinci temel sorunu kaleme aldığı amatör denemenin temel tezinin yanlış olduğunu kabul etmemesinden kaynaklanmaktadır. İttihad ve Terakî'nin ilk nizamnâmesi olduğunu iddia ettiği 1897 yılında yayınlanan metin (kendisi bu metnin gerçek yayın tarihinden bîhaber gözükmetedir) daha evvel taş basma suretiyle istinsah edilerek üyelere dağıtılmış olan bir nizamnâmenin, Cemiyet'in Suriye'deki teşkilâtının tevsî'i sonrasında iki dilde (Türkçe-Arapça) olarak yayınlanmış şeklinden başka bir şey değildir. 1895 yılında kaleme alınan orijinal metin en azından iki kütüphanede bulunmaktadır. Sayın Birinci dilerse bunlara bakarak elindeki metinle karşılaştırma yapabilir. Kendisiyle ilk ve son görüşmemizde bu metnin fotokopisinin bende bulunduğunu söylemiş olmam mümkündür. Bunu Kudüs'deki Halidî kütüphanesinde bulmuş ve Profesör Raşid Halidî'nin yardımıyla, o zamanın koşulları içinde oldukça zorlukla, fotokopisini almıştım. Aynı tarihte, 1897 Nizamnâmesi'nin de Arnavutluk Devlet Arşivi'ndeki orijinalinden aldığım son iki sahifesi eksik bir fotokopisi elimde idi. Dolayısıyla Sayın Birinci'nin satır aralarında ima etmeye çalıştığı gibi bu metinlerin suretleri elimde diyerek kimseye yalan söylemem söz konusu değildir. 1897 yılında yeniden yayınlanan nizamnâmenin son iki sahifesini görmediğim için metnin sonunda bir açıklama olup olmadığını merak ettiğimden konuyu geçmiş günlerde bana dostluk gösteren Profesör İsmail Kara Bey'e söylediğimde kendisi, bunu bana Ali Birinci'de var olduğunu bildiği nüshadan te'min edebileceğini belirtti ve daha sonra bunu lûtfetti. Hattâ yanlış hatırlamıyorsam ben de teşekkür bâbında Fransız Polis Arşivi'nden almış olduğum ve Hürriyet ve İtilâf Fırkası hakkında bilgi ihtiva eden bir vesika ile Miralay Sadık Bey'in sürgünden İsmet İnönü'ye yazmış olduğu bir mektubun suretlerini Sayın Birinci'ye İsmail Bey vasıtasıyla gönderdim. Bana bir eski dost vasıtasıyla lûtfedilmiş bulunan elimde son iki sahifesi eksik olarak var olan bir risâlenin tamamının fotokopisidir, bunu da neşretmem sözkonusu olmayıp, ona sadece bir dipnotta atıfta bulunulmuştur. Bu dipnotta da (*The Young Turks in Revolution*, s. 290/n. 508) Rauf Ahmed Bey'in Dr. İshak Sükûti'ye gönderdiği 28 Mayıs 1897 tarihli mektupta adı geçen Arapça-Türkçe nizamnâmeye atıfta bulunulduğu belirtildikten sonra metin için bakınız denilmekte ve künye verilmektedir. Dolayısıyla ortaya konulan "yağmagerlik" benzeri suçlamalar için "uslûb-ı beyân aynıyle insan" demekten başka yapılacak bir şey yoktur.

Ayrıca tekrar belirtmem gerekirse İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin değişik bir ad altında gerçekleştirilen 1895 öncesi örgütlenmesinin, talebe faaliyeti düzeyini aşmadığı konuyla uzaktan yakından ilgilenen herkesin kabul ettiği bir gerçektir. Ama bu, daha sonra bizzat kurucuların da def'atle belirttiği gibi 1889 sonrasında bir talebe örgütü kurulmadığı, bunun değişik mekânlarda

toplantılar düzenlemediği, 1891-2 yıllarında bir nizamnâme kaleme alınıp alınmamasının tartışılmadığı ve bazı üyelerin bu faaliyetler nedeniyle gözaltına alınmadığı anlamına gelmez. Cemiyet'in 1895'de yayınladığı nizamnâmeden önce hazırlanan bu nitelikte bir metne yapılan çok sayıda atıf vardır. Bu konuda taslak müsveddeleri İbrahim Temo evrakı içinde mevcuttur. Atıfta bulunulan bir metnin orjinalinin elde olmaması onun asla mevcut olmadığı anlamına gelmez. Aynı şekilde, Leskovikli Mehmed Rauf ve Mekteb-i Mülkiye talebesinin 1895 nizamnâmesinin hazırlanmasında çalışmaları daha önce benzeri bir metin hazırlanmadığını kanıtlamaz. Ben kitaplarımda Nihad Arslan'a atıfta bulunmadım. Benim kitabımda söz edilen şahıs Emin Emir Arslan'dır (al-Arslan değil). Ali Münif Bey'in 1896 yılında Mülkiye'den mezun olması 1895 öncesinde herhangi bir Jön Türk faaliyetine katılmadığının kanıtı olamaz. Bizzat İbrahim Temo evrakı içinde müsveddeler bulunduğu göre ve çeşitli metinlerde 1891 ortaları ya da 1892 başı için "yazdığımız program" ifadesi kullanıldığına göre bu metnin katiyen yazılmadığını savunmak mümkün değildir. Cemiyetin kurucusu Temo, cemiyetin faaliyetinin ilk yıllarında kaleme aldığı bir notta "1304'den sonra yazdığımız programın bazı noktalarının ta'dili" ifadesini kullanmaktadır. Buradaki 1304 tarihinin Rumî olduğu varsayılsa dahi ortaya 1895 öncesi bir faaliyet çıkmaktadır. Ayrıca Mülkiye talebesinin üzerinde çalıştıkları metnin daha sonra taş basma suretiyle istinsah edilen metin olup olmadığı konusunda Sayın Birinci'nin iddia ettiği türde bir sarahat mevcut değildir. Bunun ilk taslağının yapılmasından uzun bir süre sonra Mülkiye talebesine verilmiş olması mümkündür. En fazla iddia edilebilecek, Ali Münif ve Mülkiye talebesine gönderilen taslağın ikinci nizamnâmeye ait olduğudur. Bundan yola çıkarak da 1889 ilâ 1895 arasında Cemiyet'in herhangi bir faaliyetinin olmadığını savunmak ve bizzat vesikalara; olaylara, toplantılara iştirak edenlerin hâtıra ve mektuplarına dayanan bir anlatımı "efsâne" olarak yorumlamanın tarih metoduna ne denli uygun olduğu da ortadadır.

Kimse (en azından kendim) bu cemiyetin 1889 tarihinden itibaren İttihad ve Terakki adını kullandığını iddia etmemektedir. Bu ismin 1895 yılında talebe cemiyeti adına firar etmiş olduğu Paris'de Ahmed Rıza Bey ile görüşmeler yapan Dr. Nâzım Bey'in görüşmeleri sonrasında verildiği benim çalışmalarımda da diğer eserlerde de sarıh olarak zikredilmektedir. Ancak bu tarihten önceki faaliyetler Sayın Birinci'nin iddia ettiği gibi "efsâne" değildir. Üzerine az sayıda kaynak bulunabilen (unutulmaması gereken sözkonusu olan örgütlenmenin gizli, üyelerinin şiirlere varan her türlü vesikayı ele geçmesi korkusuyla imha ettikleri bir talebe cemiyeti olduğudur) sınırlı bir faaliyet dönemi daha örgütlü faaliyetler aşamasının zeminini hazırlamıştır. Bu ilk cemiyetin

adının İttihad-ı Osmanî olduğunu da herkes söylüyor. Bunu kimsenin inkâr ettiği de yoktur. Buradan yola çıkarak “ben 1895 öncesinde İttihad ve Terakki’nin var olmadığını ortaya koydum” demenin ne denli anlamlı olduğu ortadadır. Dolayısıyla Sayın Birinci Anglo-Sakson tarihçilerin “straw man” dediği türde bir mesele yaratıp sonra bunu çözülemeye kalkışmaktadır. Ben Sayın Birinci’ye nâcizâne bunun yerine daha ciddî işlerle uğraşmasını tavsiye ederim. Kendisinin en azından bu tür tuhafıklarının herkesce ciddiye alınmamasını yadırgamaması, bunu tabî görmesi gereklidir.

1986 yılında yayınlanan çalışmam (*Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük, 1889-1902*), Ali Birinci’nin ilk defa kendisi tarafından ortaya konulduğunu iddia ettiği hususu, yâni Cemiyet’in elimizde örneği bulunan nizamnâmesinin 1895 yılında yayınlandığını sarîh biçimde ortaya koymaktadır (ss. 183-4). Bazı cemiyet üyelerinin İngiliz Sefareti Üçüncü Katibi Max Müller’e bir kopyasını verdikleri ve onun da başlığını ‘Regulations of the Turkish Society of Union and Progress’ olarak tercüme ettiği metin (Ali Birinci denemesinde bu konuda sözkonusu kitabıma atıflar yapmaktadır) bu nizamnâmenin 1895 sonbaharında yayınlandığını ispat etmektedir. Burada verdiğim izahatte de bu programın merhum Tunaya’nın kitabının 1952 yılında neşrolunan ilk baskısında 117 ilâ 122. sahifeler arasında yayınlanan, merhumun 1889’da Mekteb-i Tibbiye’de kaleme alındığını düşündüğü, metin olduğunu belirttim. İngilizce çalışmamda da benzer bir yorum yaptım. Burada merhum Tunaya’yı kendime “yalancı şahit” göstermek bir yana merhumun tezinin doğru olmadığını ortaya koyduğum açıktır. Herhalde mesele Sayın Birinci’nin herkesden kendi uslûbu ve terbiye seviyesi çerçevesinde meselâ “bu şekilde Tunaya’nın vahim bir hataya düşerek rezil olduğu, tüm çalışmasının anlamsız hale geldiği ortadadır. Bu nizamnâmenin 1895 senesinde neşrolunduğunu ortaya koyan ilk şahıs olmakla müftehirim” benzeri bir açıklama yapmamı beklemesinden kaynaklanmaktadır. Kendi çalışmamla, belgelere istinat ederek açıkça ortaya koyduğum bir konuyu neden Sayın Birinci’nin 1897 yılında yayınlanan bir metinden yola çıkarak ortaya attığı, maddî hatalarla dolu bir denemesine dayandırmamın zorunlu olduğunu doğrusu anlayabilmiş değilim.

Ayrıca, Sayın Birinci’nin savunduğu gibi Profesör Şerif Mardin’in Jön Türklerin siyasî fikirlerini 1895 ilâ 1908 arasındaki dönem için tahlil etmesi (ki Mardin çalışmasında 1895 öncesi fikirleri de ele almaktadır) İttihad ve Terakki ve İttihad-ı Osmanî cemiyetlerinin kuruluş ve faaliyetleri hakkında 1895 yılından öncesini yok varsaymamız gibi bir zorunluluk getirmez. Jön Türklerin ve İttihatçıların fikirlerini isteyen, istediği zaman dilimi içerisinde değerlendirebilir. Meselâ 1905-1908 döneminde İttihatçı düşünce üzerine çalışmak müm-

kündür. Herşeyin ötesinde düşünde tarihi ile uğaşanların yakînen bildikleri gibi fikirler nizamnâlere bağı olmadan da dile getirilebilirler.

Sayın Birinci “gereklilik” ve “yeterlilik” arasındaki farklılığı anlayamadığı için “Risâle toplayarak tarihçilik yapılabilseydi şüphesiz merhum sahaf Necati Alpas Beyefendi Türkiye'nin en iyi tarihçisi olurdu” tenkidini tuhaf yerlere çekiyor ve anlamsız bir “Kim daha iyi sahaftı?” tartışması açıyor. Pek tabî tarihçi uğraştığı konu üzerine var olan kaynaklara (ister risâle, ister vesika olsun) ulaşmak için elinden gelen gayreti göstermek zorundadır. Kaynakları arama, onlara ulaşma tarih çalışması yapmak için “gerekli,” ama maalesef “yeterli” değildir. Sayın Birinci'nin dikkate alınmamasından dolayı üzüldüğü amatör çalışması bunun en güzel bir misâlidir. Bu denemenin de gösterdiği gibi bir risâle bulup, bunun 1897 yılında yayınlandığını bile anlayamayıp, 1895 öncesi Jön Türklük yoktu, İttihad-ı Osmanî Cemiyeti bir efsânedir diyebilmek, pekâlâ mümkündür.

Aynı şekilde Sayın Birinci cevabında okuduğunu iyi anlamadığı ve bazı kavramları bilmediği için anlamsız eleştirilerde bulunmayı sürdürüyor. Kendisi “meselâ ‘Ussallaşma arzusu ve sadakat sistemiyle çatışma’ gibi insanı lâl ü epkem [ebkem demek istiyor] bırakan bölümde (s. 57, dn.192) Mahmut Nedim Paşa'nın 1278 (1861-1862) senesinde yazdığı risâlesini II. Abdülhamit devri için kullanması bunun çok dikkate değer bir örneğidir” buyuruyor. Sayın Birinci, Max Weber ve onun bürokratik rasyonelleşme üzerine yazdıklarına göz gezdirmiş olsaydı kendi ifadesiyle sağır-dilsiz durumuna düşmez, anlatılmak istenenin yasal-ussal bürokrasi taraftarları ile sadakat sistemine dönüş arzulayanlar arasındaki çatışma olduğunu kavrayabilirdi. Bu ise II. Abdülhamid öncesi, neredeyse Tanzimatla başlayan bir çatışmaydı ve Sultan Abdülaziz'in iktidarı Bâb-ı Âlî'den Saray'a nakletmeye çalışmasıyla hız kazanmış, II. Abdülhamid döneminde ise yeni bir boyutta tartışılmıştı. Ayrıca Sayın Birinci burada yazılanı dikkatli biçimde okusa “II. Abdülhamid döneminde *eski* bir devlet adamının . . . şeklinde tanımladığı sadakat *yeniden* sistemin temeli haline getirilmeye çalışılmıştır” ifadesinden [vurgular benim] bu fikirlerin II. Abdülhamid dönemi öncesinde ortaya atılmış olduğunun açık biçimde vurgulandığını herhalde anlardı. Dahası bir fikrin önceki bir dönemde ortaya atılmış olması onun daha sonra düşünsel tartışmayı etkilememesini gerekli kılmaz. Meselâ günümüzde toplumumuzda siyasal sağ ve sol kavramları ve bunların nasıl kavramsallaştırılması gerektiği tartışılırken pekâlâ merhum Profesör İdris Küçükömer'e atıfta bulunmak ve “Küçükömer'in *Düzenin Yabancılaşması* eserinde tanımladığı türde bir sağ-sol kavramsallaştırılması günümüzde yeniden entelektüel tartışmanın temelini oluşturdu” demek mümkündür.

Sayın Birinci'nin her halde kendisinin bilmediği bir dilde yazılan bir kitaba eleştiri getirmesinin tuhaflığına işaret etmeme karşılık olarak benim Türkçe bilmediğimi iddia etmesi hakkında ise doğrusu söyleyecek söz bulamıyorum. Ana dilim Türkçedir, hamdolsun okuduğumu anlamaktan âciz de değilim. Yazdıklarım pek tabii hatadan münezzeh değildir, ama düştüğüm hataların Türkçe bilmemekle pek de alâkalı olduğunu düşünüyorum. Sayın Birinci'nin cevabımdan okuyucuların bir mânâ çıkaramadığı "bu cevabı okuyup da anlayana rastlamak mümkün olmadığı yolundaki" eleştirilerin de, bana ulaşan bilgiler çerçevesinde, yerinde olmadığını düşünüyorum. Ben istemeyerek yazdığım söz konusu mektubumla ilgili 27 adet elektronik posta mesajı aldım. Bunların hepsi de sözkonusu mektubu gayet iyi anladıkları belli (sadece iki tanesini evvelce tanıdığım) tarihçi ve akademisyenlerce kaleme alınmıştı. Nitekim bunlardan birisinde "Muhafazakâr Düşünce dergisinin son sayısında Sayın Ali Birinci'ye vermiş olduğunuz cevabınız, birçok araştırmacının isteyip de yapamadığı bir tavrı ifade etmektedir. Kendisine daha önce Sayın Prof. Dr.Kemal Beydilli tarafından da, İlmî Araştırmalar dergisinin 2000 senesinde neşredilen 9. sayısında 'Evreka Evreka veya Errare Humanum Est' başlığı altında oldukça didaktik bir üslûp ile bir cevap verilmişti ve sözkonusu makalenin son cümlesi oldukça anlamlıydı. Prof. Dr. Beydilli gibi bir üstaddan sonra ikinci bir eleştirinin de sizin gibi . . . bir hocamızdan gelmesi, Ali Birinci ve ona müntesip müfterîlere iyi bir ders olmuştur. Zira kendisinin geçen sene yazdığı "Tarihçilikte Meslek Ahlakı veya Ahlaksızlığın Tarihçiliği Meselesi" adlı polemik makaleyi ilk kez okuduğumda dehşete düşmüştüm; etik üzerine tek satır okumadığı zaten o makalede gün gibi âşikardı", bir diğerinde ise "Her ne kadar bu kısa mektubum muhtemelen pek hoşunuza gitmeyecek olsa da, Muhafazakâr Düşünce dergisinin son nüshasına yazmış olduğunuz cevabınızdan dolayı sizi (haddim olmayarak) kutluyorum. . . Verdiğiniz cevabın mezkûr şahıs üzerinde müskitâne bir tesir yaratması dileğiyle, saygılarımı sunarım" denilmesine bakılacak olursa Sayın Birinci'nin iddia ettiğinin aksine mektubu okuyanların herhangi bir anlama sorunu olmadığı anlaşılıyor.

Ben Ali Birinci'nin kitaplarımla ilgili yazdığı eleştirilere evvelce gereken cevapları verdim. Kendisinin yerinde başka birisi olsa bunları benim cevaplarıma değinmeden tekrar yayınlayıp cevap veremediğimi iddia edeceğine, hicap duyar ve ileri sürdüğü iddiaların ve karşılarında kendi ifadesini kullanacak olursak sağır-dilsiz duruma düştüğü kanıtların, kendisini ne denli tuhaf durumlara düşürdüğünü görürdü. Bu noktada Ali Birinci'nin dip notlar aracılığıyla konunun dışına çıkarak yaptığı, eldeki meseleyle (tarih yazımıyla) uzaktan yakından alâkası olmayan şahsî suçlamalara da değinmek isterim. Ben Ali Birinci'nin yazdığı gibi kendisiyle yirmi sene önce 1987 yazında İstan-

bul Siyasal Bilgiler Fakültesi'ndeki odamda tanıştım. Ne böylesi bir görüşmeyi talep ettim ve ne de kendisiyle daha sonra herhangi bir vesile ile görüştüm. O tarihte ne kendisinin yazdığı gibi senenin yarısında ABD'de idim ve ne de dekan yardımcısı olarak vazife yapıyordum (bu göreve geliştirim 1988 yılında olmuştur), dolayısıyla herhangi bir tazminat almam da sözkonusu değildi. Anlamsız suçlamaları ve eleştirileri sonrasında verdiğim müdellel cevaplar- dan sonra utandığımı düşündüğüm için (bilhassa tütünün zararları konulu ve bir diğer Abdullah Cevdet tarafından kaleme alınan bir risâleyi nasıl olup da görmediğim ve İlhami Safa ile Peyami Safa'yı karıştırdığım bu nedenle çalış- malarımın güvenilemeyeceği benzeri tezlere kaynak göstererek verdiğim ce- vaplar sonrasında) kendisine son derece mütefikârâne davrandım ve Abdul- lah Cevdet üzerine yazdığım kitabımın bir kopyasını da imzalayarak takdim ettim. Bunu yaparken de kendisinin de belirttiği gibi kitapta hata bulmak için yaptığı gayretkeşlikleri kibarca eleştiren bir ifade kullandım. Bu arada cevap- larımı yazarken kullandığım uslûbun sertliğinden dolayı da özür dileyen bir ifadeyi de ekledim. Sayın Birinci arzularsa, o tarihe ait günlüğüme, ziyareti il- gili yazdıklarımın bir suretini kendisine memnuniyetle gönderebilirim. Anla- yabildiğim kadarıyla Sayın Birinci nükteler aracılığıyla, kabalığa kaçmadan, terbiye sınırlarını zorlamadan yapılan imâları anlayamıyor. Pek tabii ilk bu- luşmamızda bunu bilebilme imkânım yoktu.

Benim hâşâ "üstatlaşmak," eleştiri kabul etmemek, kimsenin yazdığını kaale almamak, yazdığım her konuda son noktayı koymak gibi iddialarım yok. Tam tersine elimden geldiğince tüm yeni çalışmaları okuyor ve istifade ediyorum. Bunların bazılarını okurken de yirmi, yirmi beş sene evvelki çalış- malarımın hatalara düştüğümü görmem de sıklıkla karşılaştığım bir durum. Bundan gocunduğum da yok, çünkü geniş kapsamlı çalışmalar yapıp da hata yapmayan akademisyen mevcut değil, ben de bu konuda bir istisnâ teşkil et- miyorum. Kimsenin benim çalışmalarımın dışında eserlere başvurmaması gibi bir arzum da yok. Meslekdaşlarımın yazdıklarını eleştirdiğimde de bunu ter- biye sınırları içerisinde, işi şahsiyata dökmeden yapıyorum. Ayrıca eleştirile- rimi yaparken "Şark kurnazlığı" benzeri ırkçı ifadeleri de kullandığım da gö- rülmemiştir. Benim iddia edildiği gibi tarihte usûl meselesini "hafife aldığım" da yok. Ama tabiatıyla bu tür meseleleri böylesi konulara bihakkın vâkıf meslekdaşlarla tartışmak isterim. Sonuçta içinde onlarca örgüt, yüzlerce top- lantı, neredeyse yüzlerce nizamnâme, bildiri, metin tartışılan ve elden geldi- ğince bir hareketin fikrî tahlilini yapmaya çalışan bir çalışmaya, "Ben bir risâle buldum senin kitabında yazılan herşeyin yanlış olduğunu anladım," "O risâlenin ikinci baskısını gördün mü?" "Sen Türkçe bilmiyorsun" ya da

“Ahmed o toplantıya katılmış olamaz” düzeyinin ötesinde eleştiri getiremeyen, sosyolojik kavramlarla karşılaştığında sağır-dilsiz duruma düşen, bunun da ötesinde işi sürekli şahsiyata döken bir kimseyle tarihyografi tartışması yapmanın zorluğu ortadadır. Böylesi bir tartışmanın okuyuculara yararı olmadığını söylemek mümkün değildir; ama bunun ciddî bir zaman israfı olduğu da şüphesizdir. Meselâ yukarıda genç bir tarihçi tarafından zikredilen cevabıyla Ali Birinci'ye fevkâlâde bir metodoloji dersi veren Profesör Kemal Beydilli'nin yaptığı hizmet her halde genç tarihçileri aydınlatmak, onlara yol göstermek olmuştur. Ama Profesör Beydilli düzeyinde ve parlaklığında bir tarihinin zamanını yazdığını tam anlamıyla değerlendiremeyecek bir kimseye metodoloji dersi vermek için harcaması nâçiz kanaatimce bir israftır.

Tarihle uğraşan insanlar olarak hepimiz içinde yaşadığımızdan çok farklı bir gerçekliği yeniden inşa etmeye, onun arkeolojisini yapmaya ve onu anlamaya çalışıyoruz; bunun ise hatadan külliyen ârî biçimde yapılması imkânsız. Neticede Sayın Birinci'nin de dediği gibi işimizde ne denli başarı sağladığımızı bizden sonra gelenler takdir edecekler. Ben aslî işimin başkalarının yazdıklarında hata bulmak değil araştırma ve tahlil yapmak olduğunu düşünüyorum. Benzeri şekilde bu üretimin, tarih çalışmasının, yapılacağı hususî bir mekân da yok; Cambridge MA'de kötü tarihçilik buna karşılık Van'da iyi tarihçilik yapılması pek tabii mümkün.

Satırlarıma nihayet verirken hayatı süresince İttihatçılık zihniyetini eleştiren bir kişiye “İttihatçı” suçlaması getirilmesini ve bunun dile getirildiği yazının uslûbu ile yazarının edeb anlayışının değerlendirilmesini ise değerli okuyucularınızın takdirlerine bırakıyorum. Derginizin sayfalarını zikrettiğim düzeydeki bir eleştiriye cevap vermek için işgal ettiğim içim üzgün olduğumu ifade eder, hürmetler sunarım efendim.